

תקציר מחקר גאים במדים 2011

מצבם של חיילים הומואים, לסביות וביסקסואלים בצה"ל

המחקר נערך על ידי פורום מחקר בארגון נוער גאה: ד"ר גיא שילה, אורן פזמוני לוי, אורי קפרא¹

1. בשנת 2006 ערך ארגון נוער גאה מחקר ראשון בישראל, בו נבדק האקלים הארגוני וחוויותיהם של חיילים/ות לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים (להט"ב) המשרתים בצה"ל (שילה, פזמוני לוי, קמה, לביא ופנחס, 2006). ממצאי המחקר הצביעו על אקלים שאינו מיטבי, הכולל תדירות גבוהה של אלימות מילולית, פיזית ומינית כלפי חיילים להט"ב, אחוזים גבוהים של חיילים ומפקדים שאינם מגיבים למצב זה, ומשאבים מצומצמים העומדים בפני חיילים הנתקלים בקשיים בשירות על רקע נטייתם המינית. מאז פרסום המחקר בשנת 2006, שממצאיו הוצגו לגורמי צה"ל השונים, התרחבה הפעילות המשותפת בין צה"ל לקהילת הלהט"ב: נערכו ימי עיון וסדנאות בנושא קשיי חיילים להט"ב למפקדים, חיילים ולקב"נים, על ידי חוש"ן (חינוך ושינוי - ארגון ההסברה של קהילת הלהט"ב); הוגדרו דרכי הפניה של חיילים שהוטרו על רקע נטייתם המינית לגורמי צה"ל (יוה"ל"ן ויועץ הרמטכ"ל); צה"ל שיתף פעולה עם משלחת מחקר מארה"ב (RAND) שמונתה על ידי הפנטגון לבחינת מצב שירות להט"ב בצבאות בעולם, כחלק מבדיקת ביטול הפקודה האוסרת על שירות להט"ב בצבא ארה"ב; גיליון של במחנה לקראת שבוע הגאווה בשנת 2011 עסק בחיילים להט"ב משרתים וכלל ראיונות עם לוחמים להט"ב. בדומה למחקרי אקלים בסביבות ארגוניות וחברתיות אחרות, נערך בשנת 2011 מחקר עוקב, המבקש לבחון הן את המצב העדכני של חיילים להט"ב בשירות, והן תמורות שחלו בין הבדיקה הקודמת (בשנת 2006) לנוכחית. בנוסף, נדגמו במחקר הנוכחי גם מועמדים לשירות ביטחון (מלש"בים) ונבדקו עמדותיהם ותחושותיהם כלפי השירות בצה"ל בכלל, וכלהט"ב בפרט. מטרת המחקר לספק משוב למקבלי החלטות ולמנסחי מדיניות לגבי ההיקף וההיבטים השונים של סובלנות (או אי-סובלנות) כלפי חיילים להט"ב המשרתים בצה"ל.

2. **דגימה:** מחקרים באוכלוסיית הלהט"ב (בארץ ובעולם) אינם מבוססים על דגימה הסתברותית ומייצגת: א. לא קיימת מסגרת דגימה (רשומה של אנשים על פי נטייתם המינית) ממנה ניתן לדגום; ב. הסתרת הנטייה המינית מאחרים מקשה על הגעה לכלל האוכלוסייה. אי לכך, המחקר התבסס על מדגם לא-הסתברותי מסוג מדגם מתנדבים, כאשר מסגרת הדגימה כללה את המשתתפים בקבוצות הנוער הבוגרות של ארגון "נוער גאה" ואת המבקרים באתרי האינטרנט המכוונים לקהילה ההומו-לסבית בישראל ולחיילים וחיילות משרתים. הנתונים נאספו

¹ ד"ר גיא שילה – בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב ורכז פורום המחקר בארגון נוער גאה; אורן פזמוני לוי – דוקטורנט לסוציולוגיה ולחינוך השוואתי, אוניברסיטת אינדיאנה - בלומינגטון וחוקר בפורום המחקר בארגון נוער גאה; אורי קפרא – חוקר בפורום המחקר בארגון נוער גאה, שימש כמומחה לשילוב להט"ב בצבאות עבור מכון פאלם, אוניברסיטת קליפורניה סנטה ברברה.

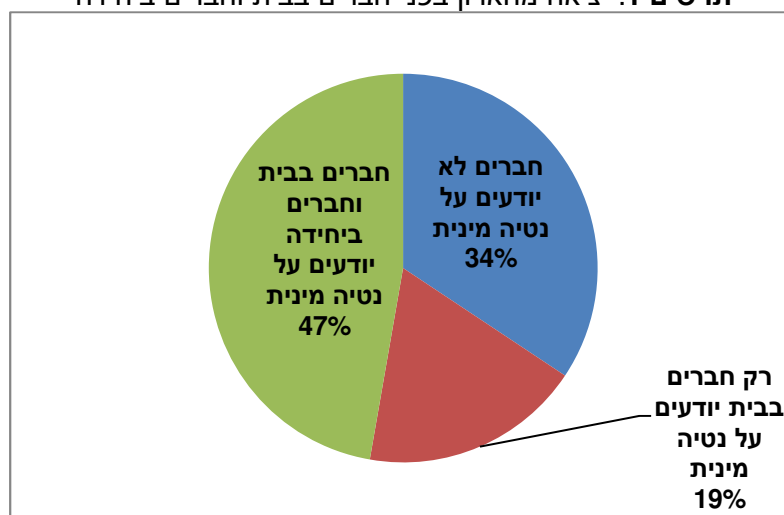
על ידי שאלון מקוון ברשת האינטרנט, אליו הופנו אלו שהסכימו להשתתף במחקר, ונאספו במהלך חודשים אפריל-יוני 2011.

3. **כלי המחקר:** שאלון למילוי עצמי אשר פותח בשנת 2006, הכולל: א) שאלות רקע כלליות ב) שאלות על היחידה/הבסיס בו משרתים ג) שאלות על האווירה כללית ביחידה כלפי נטייה מינית ד) חוויות אישיות ביחידה/בסיס, הנוגעות לנטייה המינית ה) תחושת נוחות ביחידה/בסיס ו) שאלון עמדות לגבי יחס הצבא לחיילים להט"ב. בנוסף, השאלון הנוכחי כולל פריטים הבודקים עמדות ותחושות כלפי השירות הצבאי בקרב מועמדים לשירות ביטחון, ופריטים הלקוחים משאלוני הטרדה מינית הרווחים בצה"ל.

4. **תיאור המדגם:** 515 משיבים, מתוכם 364 המשרתים כיום או השתחררו במהלך השנה האחרונה, ו 151 מלש"בים. מדגם החיילים המשרתים כולל שיעורים גבוהים של גברים (86%), חילוניים (66.2%), אשר יצאו מהארון (בפני אדם אחד לפחות) (68%) ומגדירים עצמם כהומואים/לסביות (69%), ביסקסואלים (19%) או הגדרה אחרת המציינת נטייה מינית שאינה הטרוסקסואלית (לדוגמא: קוויר, פאנסקסואל, מתלבט: 12%). הגיל הממוצע של המשיבים הוא 20.6. המדגם כולל משיבים ממגוון חיילות צה"ל, במגוון דרגות ובמגוון תנאי שירות (בסיסים פתוחים – 51% וסגורים – 49%; יחידות שטח/מבצעיות – 26.3%, יחידות הדרכה – 22.8%, יחידות עורפיות – 50.8%). דרך איסוף הנתונים הצליחה להביא לכך שגם חיילים/ות הנמצאים 'בארון' כמו גם חיילים/ות שאינם קשורים לפעילות חברתית קהילתית מילאו את השאלון ומשתתפים במחקר, עובדה המוסיפה לייצוגיות המדגם.

5. **יציאה מהארון באזרחות ובצבא:** מרבית המשיבים במדגם נמצאים מחוץ לארון בחייהם האזרחיים וחשפו את נטייתם המינית בפני חברים באזרחות (63%) ובני משפחה (כ - 52%) עוד טרם גיוסם לצה"ל. לעומת זאת, אחוזים נמוכים חשפו את נטייתם המינית בצבא בפני חיילים ביחידה (32%) גורמי רווחה, בריאות ובריאות הנפש בצבא (24%) או מפקד ישיר (32%). דפוס יציאה מהארון זה, באזרחות ובצבא, זהה בין כל היחידות שנבדקו (עורף, הדרכה, מבצעית). כלומר, רוב החיילים נמצאים מחוץ לארון בחייהם האזרחיים אולם חלקם בוחרים להישאר או לחזור לארון בחייהם הצבאיים (ראו תרשים 1).

תרשים 1: יציאה מהארון בפני חברים בבית וחברים ביחידה

• **השוואה למחקר קודם משנת 2006:** דפוסי היציאה מהארון שנמצאו בשנת 2011 דומים לדפוסי היציאה מהארון שנמצאו בשנת 2006. במדגם הנוכחי מצאנו עלייה קלה באחוזי המשיבים שיוצאים מהארון בפני מפקדם הישיר (32% במדגם הנוכחי, לעומת 28% במדגם משנת 2006), ובמקביל ירידה

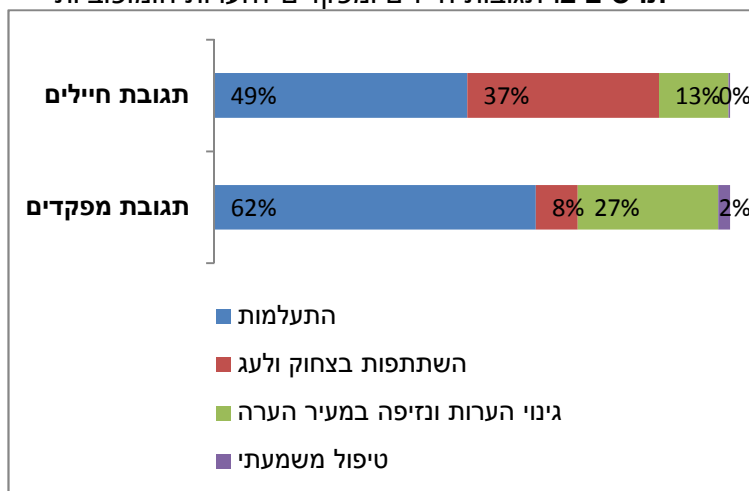
באחוזי המשיבים שצינו כי חשפו את נטייתם המינית בפני גורמי רווחה, בריאות ובריאות הנפש בצבא (24% במדגם הנוכחי, לעומת 30% במדגם משנת 2006).

6. **אקלים השירות הצבאי ביחס להומוסקסואליות:** ביטויי גנאי כלפי חיילים הומואים ולסביות נאמרים עדיין בשכיחות גבוהה מאד במסגרת השירות הצבאי. בדומה לממצאי המחקר משנת 2006, גם הפעם 45% מהמשיבים ציינו כי הערות הומופוביות נאמרות בתדירות גבוהה וגבוהה מאד ביחידות/בסיסים. מיעוט זניח מהמשיבים (7%) ציינו כי ביחידתם אין כלל הערות הומופוביות. יחידות מבצעיות מתאפיינות באלימות מילולית הומופובית בתדירות גבוהה (59%) בהשוואה ליחידות עורפיות (38%) ויחידות הדרכה (45%). 56% מהמשיבים, ציינו כי הם שומעים הערות הומופוביות בתדירות דומה או גבוהה מזו ששמעו כשהיו במסגרת בית הספר.

• **השוואה למחקר קודם משנת 2006:** חלה עלייה משמעותית בתדירות ההערות ההומופוביות בבסיסי הדרכה (45% בשנת 2011, לעומת 31% בשנת 2006), כמו גם עליה בתדירות ההערות ההומופוביות ביחידות מבצעיות (59% בשנת 2011, לעומת 53% בשנת 2006). ביחידות עורפיות נרשמה ירידה קלה בתדירות ההערות ההומופוביות (38% בשנת 2011 לעומת 44% בשנת 2006).

7. **תגובת חיילים ומפקדים לגילויי הומופוביה –** המחקר משנת 2011, מראה כי התגובה הרווחת, בקרב מחצית מהחיילים (49%) הנוכחים בעת השמעת הערות הומופוביות ביחידה/בסיס היא התעלמות (ראה תרשים 2). יותר משליש מהחיילים (37%) משתתפים בצחוק ובלעג. רק מיעוט מהחיילים הנוכחים (13%) מגיבים בגינוי ההערות ונזיפה במשמיע ההערה. דפוס זה שונה במעט מזה שנמצא במדגם בשנת 2006, שבו רוב החיילים השתתפו בצחוק ובלעג. כלומר, ניתן לראות שכיום, החיילים נוטים להתעלם, ולא להצטרף בצורה אקטיבית להערות הפוגעניות. בקרב מפקדים, רובם המכריע (62%) מתעלמים למשמע הערות הומופוביות, ואילו כשליש (27%) מעירים ונזופים במעיר ההערה. רק 8% משתתפים בצחוק ובלעג למשמע הערות הומופוביות. בקרב המפקדים, ניתן לראות שיפור משמעותי בתגובות להערות הומופוביות: בשנת 2006, אחוזים גבוהים (20%) השתתפו בצחוק ובלעג, ורק 20% מהמפקדים העירו ונזפו במעיר ההערה ההומופובית. למרות המגמה החיובית שנמצאה במדגם הנוכחי לעומת הקודם, חשוב לזכור כי התגובה הרווחת למשמע הערות הומופוביות פוגעניות היא התעלמות (הן של חיילים והן של מפקדים), ולא ניסיון למגר התופעה.

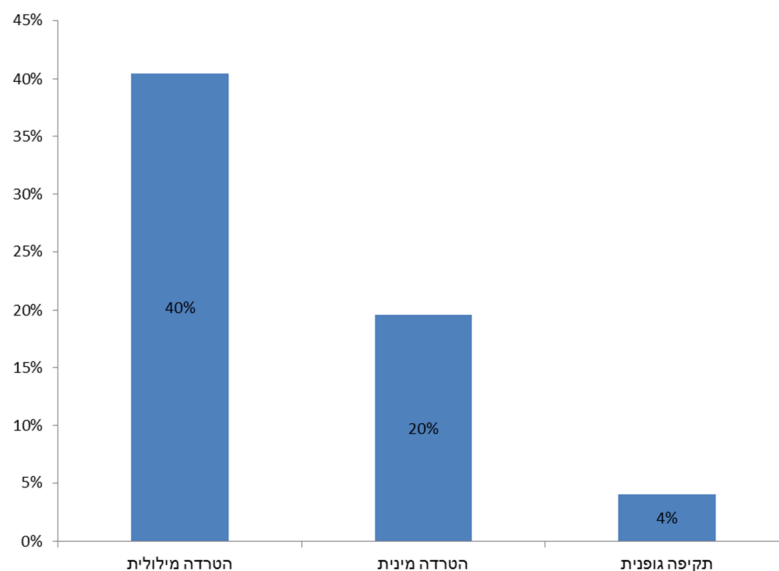
תרשים 2: תגובות חיילים ומפקדים להערות הומופוביות

8. **חוויות אישיות של הטרדה על רקע נטייה מינית:** 40% מהחייילים ציינו כי הוטרדו מילולית בשל נטייתם המינית (ראה תרשים 3). 20% ציינו כי הוטרדו מינית באופן מוחשי. 4% מהחייילים חוו אלימות גופנית בשל נטייתם המינית. 44% מהחייילים חוו לפחות סוג אחד של הטרדה על רקע נטייתם המינית. אין הבדלים בין יחידות. דפוס זה של חוויות אישיות של הטרדה על רקע הנטייה המינית, דומה לזה שנמצא במחקר בשנת 2006, ונראה כי לא חל שינוי משמעותי בחוויות האישיות של הטרדה לאורך השנים.

9. **למי פונים חיילים שהוטרדו על רקע נטייתם המינית?** – מבין החיילים שהוטרדו על רקע נטייתם המינית בשנה האחרונה, 52.4% לא פנו לאף גורם בתלונה או בבקשה לעזרה; 20% פנו למפקדים הישירים שלהם, ואילו 15% פנו וניסו להיעזר בחברים בצבא ובמסגרת האזרחית. 12.6% פנו לגורמי רווחה ובריאות הנפש בצבא, או לנציב קבילות החיילים.

תרשים 3 – תדירות חוויות אישיות של הטרדה על רקע נטייה מינית

10. **משאבים ותמיכה:** 8% מהמשיבים ציינו כי בבסיס בו הם משרתים ישנם מקורות מידע (חומרי קריאה או הרצאות שנערכות בנושא) העוסקים בנטייה מינית. בסקר משנת 2006, מצאנו כי 5% מהמשיבים דיווחו כי בבסיסם נגישות למקורות מידע אלו בנוגע לנטייה מינית. בתקופה זו, משנת 2006, נערכו על ידי חוש"ן 59 פעילויות, ל 135 קבוצות בצה"ל (ביניהן: צוערים בבה"ד 1, מאבחנות פסיכוטכניות, מכי"ם ועוד)². כלומר, ניתן לראות כי ישנה עלייה קלה בנגישות למידע הקשור לנטייה מינית בבסיסים השונים. יחד עם זאת, חשוב להדגיש כי היקף פעילויות ההסברה עדיין קטן מאד.

11. **עמדותיהם של מועמדים לשירות ביטחון בנוגע לשירות הצבאי ולשירות להט"ב בצבא** – מבין 151 המשיבים המלש"בים במדגם, אחוזים גבוהים מאד הביעו מוטיבציה גבוהה לשירות הצבאי: 94% הצהירו כי הם מוכנים להשקיע מאמצים כדי להתקדם בשירות הצבאי בתפקידים ובדרגות; 85% מוכנים להשקיע מאמצים כדי למלא

² קומוניקציה אישית, נעה הופנר, מנהלת תפעול ושיווק, חוש"ן, 19.07.2011

היטב את תפקידם הצבאי. במקביל למוטיבציה גבוהה זו, ניתן למצוא חששות של המלש"בים בנוגע לשירותם הצבאי כלהט"ב בצה"ל: יותר ממחצית המלש"בים (53%) סבורים כי חשיפת הנטייה המינית בראיון לפני הגיוס עלולה לפגוע בשיבוצם; 32% סבורים כי עדיף להישאר בארון במסגרת השירות הצבאי.

12. **היחס לנטייה המינית בשלבי הגיוס וטרם השירות** – 26% מהחיילים ומהמלש"בים שעברו כבר תהליכי מיון,

דיווחו כי נשאלו באופן ישיר (בראיון המלש"ב – ראיון טרום הגיוס) על נטייתם המינית או זהותם המגדרית. 36.2% ציינו כי נושא הנטייה המינית הועלה באופן עקיף, וכי המאבחנת עודדה אותם לדבר ולהצהיר על נטייתם המינית או על זהותם המגדרית. 22% דיווחו כי נושא הנטייה המינית או זהות המגדר הועלה באופן ישיר או עקיף באחד משלבי המיון (בגיבוש או בראיון לתפקיד מסוים). נתונים אלו מצביעים על כך, שלמרות הצהרתו הרשמית של צה"ל על כך שהנטייה המינית אינה מרכיב רלוונטי בשיבוצם של חיילים/ות לשירות, גורמי המיון והשיבוץ נוקטים לא אחת בדרך שעלולה להעביר מסר לחיילים לעתיד כי לנטייתם המינית עשויה להיות השפעה על שיבוצם ותפקודם.

13. **ממה חוששים מלש"בים בנוגע לשירות הצבאי כלהט"ב?** 55% מהמלש"בים חוששים ממקלחות משותפות

במסגרת השירות הצבאי, 39% חוששים מנידוי חברתי בשל נטייתם המינית, ואילו 30% חוששים מתקיפה מילולית או פיזית בשל נטייתם המינית במהלך השירות הצבאי. 21% חוששים שיתאהבו בחייל או במפקד במהלך השירות, ואילו 15% חוששים מאפליה בשיבוצם בגלל נטייתם המינית. דפוס זה של חששות, מאפיין גם את מדגם החיילים המשרתים, שנשאלו ממה חששו לפני תחילת שירותם. עם זאת, לאחר תחילת השירות, מצאנו ירידה משמעותית באחוזי החיילים שחוששים ממצבים אלו: רק 12% מהחיילים המשרתים חוששים כיום ממקלחות משותפות, 21% חוששים מנידוי חברתי, 16% חוששים מתקיפה מילולית או פיזית בשל נטייתם המינית. ניתן לראות, כי מגוון חששות מלווים את החיילים הלהט"ב לפני תחילת שירותם, אולם בשירות עצמו, מגלים רבים מהם כי חששות אלו היו לשווא.

סיכום והמלצות: בדומה למחקר שערכנו בשנת 2006, גם במחקר הנוכחי מצאנו כי האקלים הצה"לי הרווח, כפי שהוא נתפס בעיני המשתתפים במחקר, רחוק מלהיות מיטבי. חוויותיהם של המשרתים מצביעות, בשנית, על כך שאחוזים גבוהים של חיילים להט"ב סובלים במהלך שירותם מחוויות של הטרדה על רקע נטייתם המינית, ומחוסר התייחסות מספקת של מפקדים וחיילים לאירועים אלו. לאור הממצאים, להלן המלצות עיקריות:

- **אכיפת נהלים ופקודות קיימות והגברת מקורות התמיכה לחיילים להט"ב** - על מנת לצמצם את הפער בין העמדה הרשמית, הליברלית והמגנה על חיילים באשר הם, לרבות חיילים להט"ב, לבין המצב בפועל ביחידות השונות וביחידות קרביות בפרט. יש לדאוג לאכוף את הפקודות במלואן, ולאפשר מקורות תמיכה ייעודיים להתמודדות במצבים של אפליה והטרדה על רקע נטייה מינית וזהות מגדר.
- **ביצוע הסברה ייעודית בנושא הומוסקסואליות וזהות מגדר.** יש להכין תוכנית הסברה למפקדים ולחיילים, כשם שזו נעשית בקשר למיעוטים אחרים (נשים, עולים חדשים ועוד). יש לדאוג לחומרי פרסום נראים לעין המציינים את דרכי הפנייה ומקורות הסיוע עבור חיילים אשר הוטרו על רקע נטייתם המינית.
- **הגדרת נהלים ברורים הקשורים לתהליך המיון והשיבוץ ושקיפות בנהלים אלו בפני מלש"בים** - הממצאים מראים, כי לא קיים נוהל אחיד בנוגע לשאלות הקשורות לנטייה המינית בתהליך המיון והשיבוץ של מועמדים לשירות ביטחון, וכי במקרים רבים החיילים נשאלים בצורה ישירה, או עקיפה, בדבר נטייתם המינית. העדרו של נוהל אחיד, כמו גם העובדה שהחיילים אינם מיוודעים מה יעשה בתשובותיהם, עלול

להגביר את החששות כלפי השירות, ולמנוע ממש"בים ומחיילים משרתים מלחשוף את נטייתם המינית בצורה יזומה, מחשש לאפליה בשיבוץ ובקידום.

- **הסברה ייעודית בנוגע לנטייה מינית בקרב מלש"בים ובקורסי הכנה לצה"ל** – הממצאים מצביעים על מוטיבציה גבוהה מאד של חיילים להט"ב ומלש"בים להט"ב לגיוס ולשירות הצבאי. במקביל, למועמדים לגיוס שהם להט"ב חששות רבים, הן מהשירות עצמו, והן מתהליך השיבוץ, הקשורים לנטייתם המינית – חששות שבפועל לא מתממשים ומתגלים כ'מיתוס' שאין מאחוריו דבר. פערים אלו בין המוטיבציה הגבוהה לבין החששות הרבים, עלולים להשפיע על החיילים לעתיד, ולכן נדרשת הסברה ייעודית בנושא, עוד טרם הגיוס, על מנת להפחית מהחששות ולמצות את המוטיבציה הגבוהה של הצעירים במהלך השירות.